

DE BURT

nr. 17

januari 1994

Uitgave van de Vereniging Heemkundekring "Willem Snickerieme"
te Hooze en Lage Zwaluwe.

Redactie: J. Budding
P.J.I. Marijnissen
W. Schuurmans
G.A.M. Hoeve
A.C. Marijnissen - Watzeels
P. Paardekooper - eindredactie

Redactie - adres:
G.A.M. Hoeve
Havenstraat 14
4927 BA Hooze Zwaluwe
Tel. 01684 - 4371

Druk: Drukkerij Dalma, Made

INHOUD "DE BURT" nr. 17

Frater Wout van Oers	3
Goed gereedschap is het halve werk, het maken is een heel werk	6
Toen & nu:	14
De zusters van Lage Zwaluwe	15
De durpsgek	17
De oude school van Hooze Zwaluwe, Kerkdijk 31	21
Nieuwe aanwinsten voor het (toekomstig) oudheidkundig museum	22
De watersnoodramp van 1 februari 1953	23
Zwaluwe honderd jaar geleden	31

Rectificaties betreffende "Burt" nr. 16:

* Bij "Toen en nu": Fam. Rooze, moet zijn Fam. Loozen.

* Het artikel "Zwaluwse Patriotten" is per abuis geen bron of auteur
vermeld. De auteur hiervan is de heer J. Mariman uit Made.

Frater Wout van Oers uit Lage Zwaluwe

Van mijn moeder kreeg ik de jaargang van de Katholieke Illustratie van het jaar 1926, waarin ik al bladerend een kort artikel tegen kwam van woensdag 20 oktober 1926 van over het vertrek van enkele fraters, waaronder frater Van Oers. Dit is geen onbekende naam in onze streek en al snel was het contact gelegd met mevrouw Perpetua van Oers, die het een en ander kon bevestigen en bereid was met feitenmateriaal te komen.

Daarbij komt dat de schrijver van dit artikel de fraters van Tilburg goed kent vanuit het onderwijs in de stad Utrecht in de jaren vijftig. Overigens waren de fraters van Tilburg over geheel Nederland actief in het onderwijs en hebben als zodanig niet alleen een bijzondere bijdrage geleverd aan het peil van het onderwijs na 1945 in Nederland, maar ook in missielanden zoals het voormalig Oost-Indië, thans Indonesië.

Wout van Oers was een van de zonen van de toenmalige Lage Zwaluwse slager Piet van Oers, die zijn slagerij had aan de Nieuwlandse Dijk 99. Dit was het oude huisnummer, want later werden de nummers op de Nieuwlandse Dijk gewijzigd. Zijn moeder was Marie van der Veeke. Hij had nog vijf broers: Jan, Koos, Thijs, Adam (vader van Perpetua) en Anton. Tevens waren er nog drie zusters: Jaantje, Laura en Anneke. Anneke van Oers was in vroeger jaren als onderwijzeres verbonden aan de Heilig Hartschool (alleen voor meisjes). Wout werd geboren te Lage Zwaluwe op 24 mei 1903.

Wout van Oers heeft zich van kinds af aan aangetrokken gevoeld tot het missiewerk in een kloosterorde, om aan kinderen in een ver land onderwijs en godsdienstles te geven. Hij koos voor de orde van de fraters van Tilburg, waar hij in noviciaat ging en werd opgeleid tot onderwijzer. Hij trad toe tot de congregatie van de fraters van Tilburg en nam de klooster-naam aan van Walter.

Vertrek in 1926 naar Celebes

In het jaar 1926 kende ons land vele stormen en regenachtige dagen. Op de Ruysdaelkade te Amsterdam was de waterstand na vele regendagen zover gestegen dat het water over de walkant heen stroomde. Emir Faisal bracht een bezoek aan koningin Wilhelmina op paleis 't Loo. In dat jaar vertrok onze Lage Zwaluwse frater Walter (Wout) van Oers naar een ver en warm land.

Vier frater-missionarissen op het s.s. "Johan de Witt", voor hun vertrek naar Oost-Indië. V.l.n.r.: fr. Christoffel Klijsberg, fr. Hugo Heeren, de pas afgestudeerde frater Superior, frater Walter v. Oers en fr. Frederik v. Belkom.

Hij kwam in de missie van het eiland Celebes en werd te werk gesteld aan de Hollands-Chinese School; een Rooms Katholieke jongensschool te Menado. Met uitzondering van een korte tussenpauze te Padang is hij steeds aan deze school verbonden geweest. Hij heeft deze school mede opgestuwd tot een hoog peil, niet zozeer door zijn capaciteiten als schoolmeester, maar door zijn karakter, zijn persoonlijkheid en zijn opvoederswerk.

Frater Walter was in de eerste plaats een overtuigd christen en een fijn religieus; hij bezat in hoge mate de "sensus catholicus" en had de moed van zijn overtuiging. Of het nu goed uitkwam of niet, frater Walter stak

zijn mening nooit onder stoelen of banken. Hij was (ook later in de kampen in Indonesië) een man van recht door zee, een karaktertrek die bij meerdere autochtone Zwaluwnaren vast te stellen is. Alles wat hij las en bestudeerde (en dat was heel wat) toetste hij tijdens het lezen aan de christelijke beginselen en hierbij tastte hij maar zelden mis.

Regelmatig schreef hij kaartjes naar Lage Zwaluwe. Aan zijn oude burenschreef hij o.a. het volgende:

"Mijn hartelijke dank voor de mooi foto's. Dat doet 't hart toch goed als men iets uit zijn jeugd ziet. Wat men nu zoo opvalt is de eenvoud en toch grootheid van 't dorpsleven. Vergelijk de Zwaluwse werklui maar eens met de Javaanse die hier voor onze nieuwe school staan een zoowat f 1,50 per dag verdienen omdat zij nog ambachtslui zijn. Zij hebben de geheele school in elkaar geschroefd. De gewone sjouwerlui verdienen f 1,00 per dag. Op Makassar 35 à 50 cent geloof ik. Ontvang de hartelijkste groeten Lijsje, Marie, Dina en Pietje. Van uw buur Wout."

In de zomer van 1946 kwam frater Walter ernstig ziek terug naar Nederland. Hij had zeer goede jaren gekend in Menado. Echter, door de oorlogsontwikkelingen te Indonesië kwam hij terecht in verscheidene kampen, waar hij zwaar heeft geleden.

Op de feestdag van de Martelaren van Gorcum overleed op 9 juli 1947 oorlogsslachtoffer frater Walter Van Oers in het fraterhuis van Loon Op Zand. In het kampeven heeft frater Walter zich onderscheiden door de eigenaardige wijze waarop hij alle ellende en miserie, honger en uitputting verdroeg en wist te plaatsen in de sfeer van een bovennatuurlijk leven, zo staat geschreven in een tijdschrift van de fraters van Tilburg uit 1947 over "ons veertiende oorlogsslachtoffer". Hij heeft het kamp overleefd om als een menselijk wrak te getuigen wat de andere confraters bisschop, mgr. Walter Panis, schreef aan frater Superior: "Ik voel mij gedwongen u mijn oprechte deelneming te betuigen met het verlies van één uwer beste kloosterlingen."

Wim van Wezel

Bronnen: Maandblad uit 1947 van de fraters van Tilburg: Heden en verleden.

Gegevens ontvangen van mevrouw Perpetua van Oers.

Er bestaat uiteraard een band tussen (Zwaluwse) mensen die met gereedschap hun kost moe(s)ten verdienen, en de makers van dit gereedschap. Hierover gaat het volgende artikel.

Ieder dorp had in vroeger jaren één of meerdere smeden, die zich bezighielden met het beslaan van paarden en het handmatig vervaardigen van gereedschappen. Dat dit geen sinecure was, zal uit het hieronder afgedrukte artikel duidelijk worden. Het is geschreven door iemand die zich op dit gebied een specialist mag noemen. Het handelt over het maken van zogenaamd griend- en hoepmakersgereedschap. Over deze beroepen heeft u kunnen lezen in "Burt" nr. 11. Over het werk van de smid hoop ik in artikelen in volgende "Burt"s te kunnen vertellen.

Ik wil er nog aan toevoegen dat, hoewel mijn vader, mijn broers en ikzelf allen smid waren, we ons nooit aan het maken van dit gereedschap gewaagd hebben. Ik meen dat onze collega's De Lange uit Lage Zwaluwe en Van der Linden uit Hooze Zwaluwe dit wel deden, maar zekerheid kan ik u hierover niet geven, daar dit eigenlijk vóór mijn tijd was.

Ik wens u veel leesplezier, en verzeker u dat u tijdens het lezen van dit artikel minder zult zweten dan de smeden.

Goed gereedschap is het halve werk, het maken is een heel werk.

Toen in het begin van de 19e eeuw verschillende technische vindingen op uitgebreidere schaal toegepast werden (de wapenfabrieken in Amerika konden toen reeds uitwisselbare onderdelen leveren) betekende dit, dat het einde in zicht was van een tijdperk waarin handgereedschap stuk voor stuk door een smid vervaardigd moest worden. Dat dit tijdperk echter nog lang niet afgesloten zou worden, blijkt uit een documentatie die 150 jaar later, in 1967, nog gemaakt kon worden.

In Puttershoek, bekend om zijn suikerfabriek en als woonplaats van een wereldkampioen op de smalle ijzers, Kees Verkerk, was in dat jaar nog gevestigd de smederij van de heer K.A. Groeneweg. Bij gebrek aan een opvolger (jongelui voelen niets meer voor het zware "vuurwerk", zij willen alleen maar lassen) sloot hij op 65-jarige leeftijd zijn éénmansbedrijf, waarin hij acht en dertig jaar lang met hard werken zijn bestaan verdiend had. Opzienbarend is dit niet; opmerkelijk is echter wel, dat hij al die jaren voor de griendwerkers en rietsnijders in wijde omtrek het gereed-

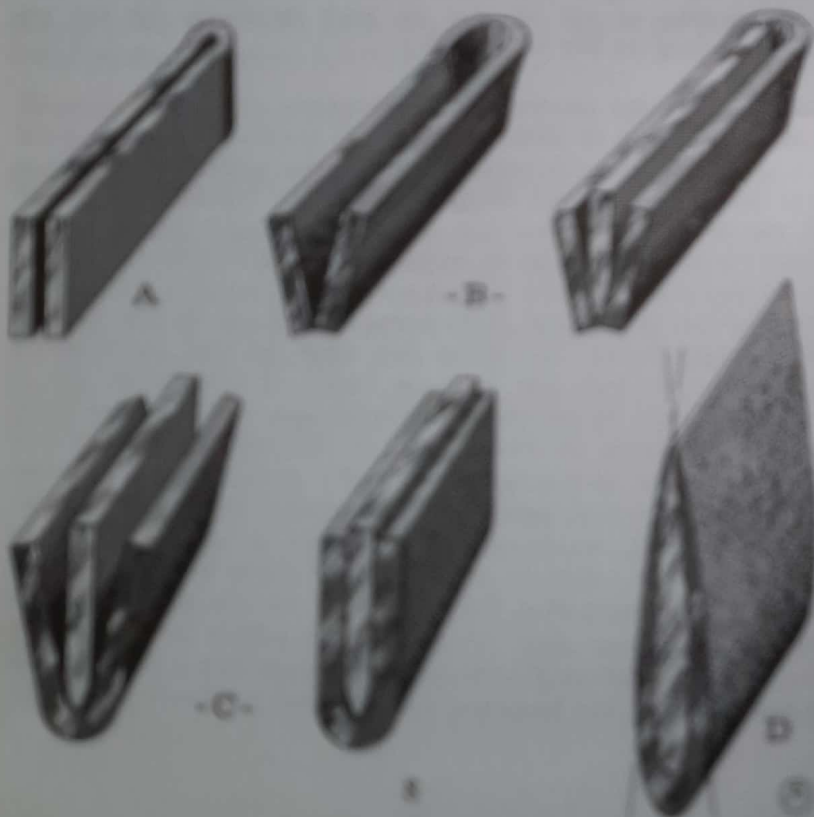
schap smeedde, waarmee zij hun brood moesten verdienen: rijshaken, riethaken, snoeimessen en bandhaken. Deze ploetersaars kochten zijn producten niet omdat Groeneweg goedkoper leverde dan de fabrieken die deze artikelen ook maakten, maar omdat een haak of een mes waarin smid Groeneweg zijn naamletters KAG geslagen had van betere kwaliteit was: zijn hak- en snijgereedschap was sterker en taaier, het ging langer mee en behoefde minder vaak gewet (=geslepen) te worden. Vooral dit laatste is van belang, omdat een snijder die zijn gereedschap telkens moet scherp maken, in die tijd niet produceren kan. En op de produktie komt het aan in de grienden en rietlanden als men een bestaan wil verdienen. Elke slag die extra gegeven moet worden om een bos riet of wilgetak af te snijden, vergt extra inspanning en heeft onnodige vermoeidheid in spieren en gewrichten tot gevolg. Toen dan ook bekend werd dat smid Groeneweg er mee zou ophouden, kwamen er nog flink wat bestellingen binnen van rietsnijders en griendwerkers, die zich wilden dekken voor de toekomst.

Smid Groeneweg was zo welwillend om ons te laten zien hoe hij zijn producten vervaardigde: van verschillende bewerkingen konden foto's gemaakt worden en wat hij over zijn werk meedeelde lijkt ons van voldoende belang om hier te vermelden.

Abbeelding 1 laat het assortiment gereedschappen zien, dat voornamelijk gemaakt werd: v.l.n.r. de rijshaak, die gebruikt wordt om laag bij de grond groeiende wilgetakken af te hakken; het snoeimes, waarmee de zwaardere takken ontdaan worden van twijgjes en blees (d.i. topeinden); de bandhaak, waarmee de dunne taai een- of tweejarige twijgen (banden) van de struiken worden gesneden en die tussen het zwaardere rijshout, zonder dit te beschadigen, weggesneden moeten worden; het bietenkapmes, voor het ontkoppen van suikerbieten (Groeneweg ontwikkelde dit mes eerst in 1960, overigens zonder veel succes daar enige tijd later een bruikbare machine voor dit werk aan de markt kwam) en tenslotte de riet- of wiedhaak, gebruikt bij het snijden van rietstengels en bij het verwijderen van ruigte als braam en distels tussen de rijshoutstoven. Deze gereedschappen werden vervaardigd volgens één werkprocedé: ze werden gesmeed uit een metaal-"pakket" dat samengesteld was uit een dubbelgevouwen reep ijzer, waartussen een reep staal gelegd wordt. In hete toestand wordt dit pakket nu geweld ("wellen" noemt de smid het proces waarbij twee metaalvlakken die in het vuur tot een zekere hittegraad verwarmd zijn, onder druk van hamerslagen aaneen gevoegd worden: onder de juiste omstandigheden hecht het metaal zich in weke toestand zeer aaneen: deze bewerking wordt ook wel vuurlassen genoemd).

Het assortiment v.l.n.r. rijshaak, mesmes, handhaak, bieschakpries, riethaak.

Stoornies, bieschakpries en riethaak worden gemaakt uit een strook ijzer breed 32 mm. ($5/4''$), dik 6 mm. ($1/4''$), dat op halve lengte dubbelgevouwen wordt (fig. A), daarna aan één kant opengezet wordt om ruimte te maken voor een reep staal van dezelfde dikte en breed 25 mm. ($1''$) (fig. B). De rijshaak wordt vervaardigd uit een ijzer dat in de breedte dubbelgevouwen wordt (fig. C); de dikte van dit ijzer is groter dan die van de overige gereedschappen, n.l. 9 mm. ($3/8''$).

We zullen nu het smeden van een riethaak op de voet volgen; de voornaamste stadia van bewerking zijn te zien op afbeelding 2: van links naar rechts:

1. het metaalstukket
2. geweld en in bochtsoem gesmeed
3. plat uitgesmeed in ruwe vorm
4. het blad afgewerkt en aan de steel geaet, versterkt met het smaanijzer-tje dat met zijn omgebogen punt om de rand van het blad grijpt en met spijkers aan de steel bevestigd is (deze "houvast" dient ter versterking van de steel van het blad t.o.v. de steel, die vooral bij het wrikken zou kunnen veranderen)
5. de losse, geteerde houvast.

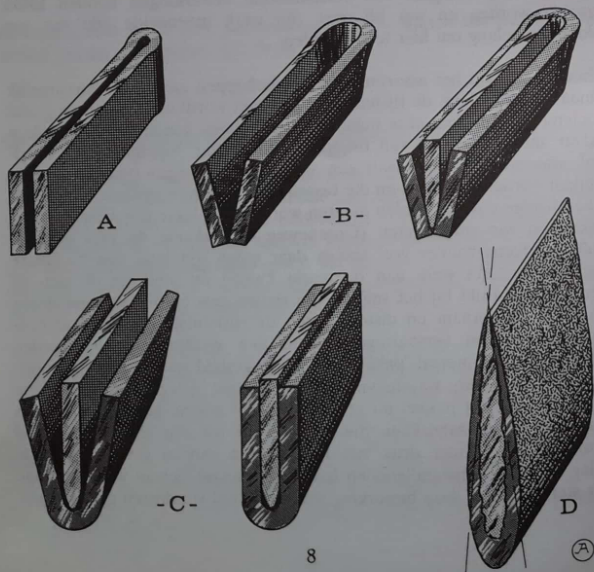
Het gebruikte materiaal bestaat uit samen of strippen van plat gewalst vleesijzer en vleestaal, dat uit de handel betrokken wordt. In het begin werd met verschillende kwaliteiten gedperimenteerd tot het gewenste resultaat verkregen werd.

Samenstelling van de vervaardiging van een riethaak, rechts de "houvast".

Het assortiment: v.l.n.r. rijshaak, snoeimes, bandhaak, bietenkapmes, riethaak.

Snoeimes, bietenkapmes en riethaak worden gemaakt uit een strook ijzer breed 32 mm. (5/4"), dik 6 mm. (1/4"), dat op halve lengte dubbelgevouwen wordt (fig. A), daarna aan één kant opgezet wordt om ruimte te maken voor een reep staal van dezelfde dikte en breed 25 mm. (1") (fig. B). De rijshaak wordt vervaardigd uit een ijzer dat in de breedte dubbelgevouwen wordt (fig. C): de dikte van dit ijzer is groter dan die van de overige gereedschappen, n.l. 9 mm. (3/8").

We zullen nu het smeden van een riethaak op de voet volgen: de voornaamste stadia van bewerking zijn te zien op afbeelding 2: van links naar rechts:

1. het metaalpakket
2. geweld en in bochtvorm gesmeed
3. plat uitgesmeed in ruwe vorm
4. het blad afgewerkt en aan de steel gezet, versterkt met het steunijzer-tje dat met zijn omgebogen punt om de rand van het blad grijpt en met spijkers aan de steel bevestigd is (deze "houvast" dient ter versteviging van de stand van het blad t.o.v. de steel, die vooral bij het wrikken zou kunnen veranderen)
5. de losse, getorste houvast.

Het gebruikte materiaal bestaat uit staven of strippen van plat gewalst vloeijzer en vloeistaal, dat uit de handel betrokken wordt. In het begin werd met verschillende kwaliteiten geëxperimenteerd tot het gewenste resultaat verkregen werd.

Tussenstadia van de vervaardiging van een riethaak; rechts de "houvast".

Voor een riethaak wordt van een lengte platijzer een stuk van 53 centimeter afgekort door met de smeedhamer en een scherpe koudbeitel een keep te hakken. Dit gebeurt op een ribbe van het aambeeld. Daardoor draagt het staafijzer beter dan wanneer de staaf plat op de bovenzijde gelegd zou worden: de staaf springt niet terug, waardoor de hamerslagen meer effect hebben. Het stuk kan nu op en neer gebogen worden, waarna het op de keep afbreekt. Het afgekorte stuk ijzer wordt nu in het vuur gelegd en op halve lengte verhit. Wanneer het "gaar" is wordt het er met de bektang uitgenomen, langs de ribbe van het aambeeld haaks omgezet en daarna met enkele slagen dubbel gevouwen. De beide benen worden even lang gestuikt en tot aan de bocht plat op elkaar gestrekt. Nadat de plaats van de bocht opnieuw verhit is worden de benen aan één zijde over de gehele lengte opengezet volgens de conische vorm van de aambeeld-beitel: de gleuf van de dubbelgevouwen ijzerstrip wordt op de scherpe bovenkant van de beitel gehouden en door hamerslagen neergedrukt, waardoor de gleuf aan die zijde conisch opengezet wordt. Dit is mogelijk omdat het ijzer van de verhitte bocht nu week is en zich in die toestand gemakkelijk laat verwringen. De andere lange zijde van de benen wordt hierna zo dicht mogelijk tegen elkaar aan gestrekt. Nu wordt een willekeurige lengte staalstrip in het vuur verhit en in twee opeenvolgende verhittingen aan één zijde over een lengte van 22 cm iets dunner uitgesmeed om straks beter te passen in de conische vorm tussen de benen van de ijzerstrip. Hierna wordt de staalstrip opnieuw verhit, met de hand vastgehouden aan het eind dat slechts warm geworden is, dwars over het scherp van de aambeeldbeitel gelegd en met enkele hamerslagen op een lengte van 22 cm. afgekort. Fig. C laat zien hoe het staal tussen het gevouwen ijzer gelegd is. Het pakket is nu klaar om in het vuur geleid te worden tot het "gaar" is om geweld te worden. Het metaal moet daartoe witheet zijn, wat geconstateerd wordt aan de kleine gloeiende metaaldeeltjes die als sterretjes boven de gloeiende kolen uitspringen. Het pakket wordt nu snel uit het vuur genomen, op het aambeeld met de bektang stevig vastgehouden en onder zware slagen van moker en hamer aaneengeweld. Dit werk is zeer vermoeiend en moet met een hulp uitgevoerd worden. In de tijd dat Groeneweg nog geen electrisch aangedreven veerhamer tot zijn beschikking had, fungeerde zijn echtgenote als "tweede man". Hij had haar het werk geleerd en zij spaarde het loon van een knecht uit.

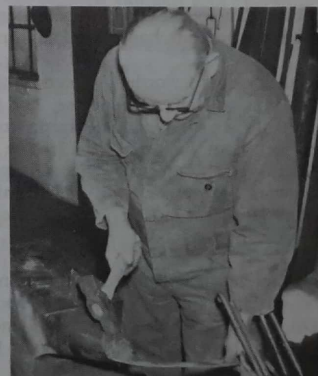
Direct na het wellen en uitsmeden in de lengte krijgt het metaal tegelijk zijn gekromde vorm. Hiertoe wordt het met de zijkant waar het staal ingelegd is, tegen de conische speer van het aambeeld gehouden en door op de juiste plek te slaan in de gekromde vorm gebracht. Na hernieuwde

verhitting wordt de gekromde en geweldige strip dunner uitgesmeed tot een grootste breedte van 8 cm. in het midden, naar de einden smaller wordend en aan één zijde tot in een punt. De binnenrand van het blad, die later scherp zal worden, wordt zo dun mogelijk uitgesmeed, de buitenrand wordt 3 tot 4 mm. dik aangehouden. Daartoe zijn heel wat slagen met de hamer nodig en het aambeeld klinkt voortdurend: zelfs tijdens het in de beste stand schuiven van het blad laat de smid de zware hamer op het blote aambeeld dansen, vermoedelijk om de slagcadans vast te houden; het klinkt als een roffel, die een hernieuwde aanval op het stugge metaal inluidt. Langs een plaatijzeren mal wordt nu met krijt de juiste vorm afgetekend op het blad, dat vervolgens weer verhit wordt om door slagen op de warmbeitel het metaal langs de krijtlijnen half in te hakken, waarna de ongelijke, overbodige randen met de hamer losgetikt kunnen worden en afbreken. Er gaat daarbij slechts weinig materiaal verloren, want Groeneweg verwerkt grotere stukken afval van de binnenbocht (waar dus staal in is) bij het maken van het blad van de kleine bandhaak. De afgehakte randen slijpt hij nu glad op een electrisch aangedreven amarilsteen.

Weer gaat het blad nu in het vuur om het daarna naar lengte en breedte vlak te slaan, waarbij rekening gehouden wordt met de veiligheid van degenen die de haak straks gaat hanteren en waarom het nodig is dat de punt ca. 3 mm. omhoog buigt. De snijder hakt namelijk met de haak naar zich toe en als de punt iets naar beneden gebogen is, wijkt de snede van de haak af en kan dan gevaar opleveren voor zijn benen.

Het lostikken van de ingehakte randjes.

Hoe de stand van het steelhuis afgetekend is.

Het stompe einde van het blad moet nu nog uitgesmeed worden tot een krulvormig steelhuis. Om de juiste stand t.o.v. de steel te verkrijgen legt Groeneweg het blad plat op het aambeeld, precies zoals te zien is op met het einde van de rechte krijstreep tegen de hoek van het aambeeld, terwijl de punt 2,5 cm van de lange ribbe daarvan verwijderd moet zijn. De krijtlijn wordt weggeveegd en opnieuw getrokken, evenwijdig aan de korte ribbe van het aambeeld. Op het overstekende stuk worden met krijt vijf punten aangestipt op de plaatsen waar spijkergaten geboord moeten worden. Als dit gebeurd is wordt het blad aan die zijde weer verhit, waarna de verlopende krul voor het steelhuis met de bankhamer om de speer van het aambeeld gevormd wordt.

Nu moet het staal in het blad nog gehard worden, een werk dat grote oplettendheid en vakkennis vereist. Voor de laatste keer wordt het blad in zijn geheel verhit tot de kleur van het metaal lichtgeel is. Het stuk wordt nu in de bektang vastgehouden totdat door afkoeling de aanloopkleur bereikt is, die volgens smid Groeneweg ligt tussen "havergeel en hemelsblauw". Nu dompelt hij het blad snel in de klaarstaande koelbak, die met gewoon water gevuld is. Door de plotselinge afkoeling wordt onder gesis en gesputter van de zich ontwikkelende stoombelletjes het staal gehard. Een vermeldenswaardige eigenaardigheid hierbij is, dat Groeneweg bij het harden rekening houdt met de N.Z.-richting van de aardas: volgens hem moet de lengte-as van het blad wijzen in de richting van de Noordpool. Daar de lengte-as van zijn koelbak niet in die richting was opgesteld (meestal staat deze tegen een van de muurtjes van het smidsvuur), corrigeerde hij dit door het blad in schuine richting te dompelen. Liet hij dit na, dan zou het blad volgens hem kromtrekken. (Bij navraag bleek dat moderne gereedschapmakers aan deze opvatting geen waarde toekennen).

Zou er gehard worden bij een aanloopkleur die witter is dan havergeel, dan zou, volgens Groeneweg, het staal te hard worden, wat tot gevolg heeft dat er stukjes uit de snede kunnen breken, vooral wanneer het riet en het hout bevroren zijn. In de buitenrand van het blad mag geen gehard staal aanwezig zijn. Dit geeft kans op breken van het mes. Daarom ligt de staalstrip in het pakket dan ook niet tot aan de buitenrand. Het staal moet op alle plaatsen omgeven zijn door het taaiere ijzer, behalve bij de snede.

Na het harden wordt de buitenrand nog eenmaal flink warm gemaakt boven het vuur, dat gedeeltelijk door een zwaar stuk metaal afgedekt is. Dit gebeurt om de hitte zoveel mogelijk tot de rand van het blad te kunnen beperken. Hierna moet het blad langzaam afkoelen. Deze

bewerking wordt "ontlaten" genoemd en heeft ten doel de buitenrand van het mes alle harding te ontnemen, daar dit deel slechts stevig en taai moet zijn. Hetzelfde geldt voor die uitgesmede stukken waar het handvat of de steel aan bevestigd moet worden, de arend en de krul. Bij de werkwijze die smid Groeneweg toepast komt dit zeer goed tot zijn recht en de constructie is dan ook doordacht en zeer efficiënt. Ook moet tijdens het werk aan de vormgeving aandacht worden besteed. Deze bestaat niet alleen uit de contouren, maar ook in het verloop van dunne naar dikkere gedeelten. Dit moet zo zijn dat het mes gemakkelijk zo diep mogelijk in het hout moet kunnen doordringen en toch weer gemakkelijk teruggetrokken kan worden. Dit is vooral belangrijk bij de rijshaak die, wanneer hij niet goed gevormd is, gemakkelijk in het dikke bout eind van het rijshout blijft klemmen, waardoor het werken ermee bemoeilijkt wordt.

Groeneweg maakte ook rijs- en riethaken voor linkshandigen. Reeds bij het begin van het werk moet daarmee rekening gehouden worden, daar nu alles in spiegelbeeld uitgevoerd moet worden.

De iepenhouten handvatten van snoeimes en bietenkapmes werden betrokken van een groothandel. De arend loopt in de lengte door het gehele handvat heen om bovenop omgeslagen te worden, daar dit anders zou kunnen losschieten.

De reden waarom smid Groeneweg al zijn werkstukken merkte door er initialen in te slaan, was als het ware het afgeven van een soort garantiebewijs: bij gebleken ondeugdelijkheid van een geleverd stuk werd dit teruggenomen en door een ander exemplaar vervangen. De eraanstaande ingeslagen jaarcijfers gaven de ouderdom van het stuk gereedschap aan. Gezien het feit dat van de meeste door smeden vervaardigde handgereedschappen de naam van de maker onbekend is, was het een aangename taak in staat te zijn een tipje van deze sluier van anonimiteit te kunnen oplichten, een en ander tevens ter meerdere glorie van Puttershoek en zijn smid in ruste, Krijn Arie Groeneweg.

Bron: H. Noorlander, Goed gereedschap is het halve werk: het te maken is een heel werk, in: Het Nederlands Openluchtmuseum, bijdragen en mededelingen, jaargang 31, 1968, no. 1

De tijd van de zusters in Lage Zwaluwe (1899-1957)

Al in een vergadering van het kerkbestuur op 23 april 1887 wordt erover gesproken om het grote huis naast de kerk (het klooster zagezegd) aan te kopen en in te richten als catechismuskamer en bewaarschool. Op 25 augustus 1899 schreef de toenmalige pastoor J.B. Panken in een brief aan de bisschop van den Bosch, dat het huis nu voor de zusters gereed was en dat deze in september zouden komen om met de bewaar- en naaischool te beginnen. De bisschop gaf hiervoor zijn toestemming.

Op 31 augustus 1899 werd er een contract gesloten tussen het kerkbestuur en de overste der congregatie van jonge dochters, onder de titel van "Zusters van het Allerheiligst Hart van Jezus te Moerdijk". De zusters legden in dit contract vast dat ze zich zouden bezighouden met het aanleren van nuttige handwerken, het beginnen van een bewaarschool, het geven van catechismuslessen aan jongens en meisjes en het geven van bijzonder lager onderwijs aan meisjes (bijzonder betekent hier niet: speciaal onderwijs, maar onderwijs op een, in dit geval, katholieke grondslag).

In de vroege ochtend van 12 september 1899 werden enkele zusters met een gerijke (een rijtuigje) door de kerkmeesters in Moerdijk opgehaald. Het waren zuster Magdalena, Cecilia, Francisca, Antonia en Bonaventura. Ze werden verwelkomd met vlaggetjes op een houten poort en op de pastorie. 's-Middags waren ze te gast bij de pastoor. Daarna gingen ze naar hun kloostertje, dat eenvoudig en sober was ingericht. De meisjes-school kwam dus onder de zusters, de jongens bleven aangewezen op de openbare school, die in 1882 aan het Plantsoen gebouwd was. De zusters mochten schoolgeld, kleine giften e.d. zelf behouden, maar het bleef een armoedige toestand. Van het beetje schoolgeld, de catechismuslessen, het stoppen van de vloerkleden van de pastorie en het poetsen van de kerk konden ze niet rondkomen. Ze deden er daarom wat commercieel naaiwerk bij. Dat liep via een broer van de overste, die een textielwinkel in Schagen had.

De zusters hebben erg weinig aantekeningen van hun leven gemaakt, daarom is er van hen helaas weinig bekend. In maart 1905 verleende de bisschop van Den Bosch toestemming om tot een drieklassige school en een nieuwe bewaarschool te komen middels op de plaats van het huis, erf, bierhuis en winkel van de gezusters van Hooydonk aan het Plantsoen, middels verbouwing van het oude schooltje. De kosten van dit alles bedroegen toen f 6000,-. Zuster Antonia startte op 1 mei 1905 met de

meisjesschool, het begin van professioneel katholiek onderwijs in Lage Zwaluwe. In een contract van 1912 werden de verantwoordelijkheden van de zusters en van het kerkbestuur nog eens opnieuw vastgesteld. Het kerkbestuur verplichtte zich de school, meubelen en het gesticht naar behoren te onderhouden. De zusters en het overig personeel waren verzekerd van een goede plaats in de kerk. Zou er ooit een ziekenhuis te Lage Zwaluwe worden opgericht, dan zou de Alg. Overste (van Moerdijk) voor het benodigde personeel zorgen.

Vanwege het toenemend aantal kinderen werd de nieuwe meisjesschool te klein. In afwachting van nieuwbouw werd de hoogste klas per 1 mei 1937 in de bewaarschool geplaatst en kregen de kleuters onderdak in het patronaatsgebouw. De nieuwe meisjesschool (architect: A. Meylinck uit Vught) kwam tussen het patronaat en de oude bewaarschool te staan. Er was nu tevens een zaal waar vergaderingen en uitvoeringen konden worden gehouden. Al op 1 mei 1938 kon de nieuwe school in gebruik worden genomen. Pastoor Gommers wijdde de school in. De oude school werd naai- en bewaarschool. Boven het patronaat kwam een grote zaal met toneelruimte. Rond de bewaar- en naaischool waren in 1952 enkele kleine problemen. De naaischool, die met 17 cursisten goed draaide kwam wegens ziekte van de zuster een tijd stil te liggen. Ook was er even onenigheid tussen kerkbestuur en zusters over de vraag wie de gemeentelijke subsidie van f 400,- voor de bewaarschool zou moeten innen. Het kerkbestuur vond dat de zusters teveel de lakens uitdeelden, en eiste de subsidie op.

De zusters van Moerdijk spraken in een overeenkomst van 1 maart 1922 af dat ze een gediplomeerde ziekenverpleegster voor de wijkverpleging in de parochies Hooge en Lage Zwaluwe zouden aanstellen. Deze zuster is de ieder welbekende zuster Antonio geworden die tot op hoge leeftijd actief bleef in de ziekenzorg. Al in 1949 zei men dat zuster Antonio zou weggaan en dat men moest uitkijken naar een lekenkracht. Maar in feite is zuster Antonio actief gebleven in het kruiswerk tot aan 1957, toen alle zusters uit de parochie naar Veldhoven vertrokken. Het bericht dat de zusters van Moerdijk de parochie zouden gaan verlaten sloeg in als een bom. De zusters werden te oud en steeds minder meisjes voelden zich geroepen tot het kloosterleven. De congregatie koos voor beperking van de werkzaamheden, hetgeen leidde tot hun vertrek. Pastoor Gommers probeerde nog van alles om de zusters te behouden en er werd zelfs een handtekeningenactie gehouden. Alles tevergeefs. Op 23 juni 1957 werd met een hoogmis en een sacramentsprocessie afscheid genomen. Die middag diende de bisschop van Breda, mgr. Baeten, het vormsel toe aan

73 kinderen. Hierna werd op het kerkplein van de zusters afscheid genomen. De pastoor bood de gedenkplaat aan, die een lesgevende zuster met vier kinderen in de schoolbanken voorstelt, en die u thans nog ingemetseld kunt zien aan de zijde van de ingang van het politiebureau. De burgemeester hield ook een toespraak en richtte zich als voorzitter van het Wit Gele kruis speciaal tot zuster Antonio. Tenslotte namen op deze ontroerende middag nog vele parochianen persoonlijk afscheid van de zusters.

W. Schuurmans

Bron: R.C.M. Jacobs en P.A.J.M. van Meel, 200 jaar R.K. Parochie H. Johannes de Doper Lage Zwaluwe, Lage Zwaluwe 1987

De durpsgek

In elk durp was vroeger wel immes die daor vor deur ging. Zo hadde in der tijd Urjaon van der Weide bij oos. Ik zie 'm nog vor me: 'n maoger ventje in ne veul te grote jes en broek. Hij ha 'n snorreke onder z'n neus da van z'ne toot ne snaovel makte as van 'n kraai. Om de haovere klap droog hij stukskes voor. As er 'n paor meesen bij mekaore stonden dan greep ie z'ne kaas. Een van z'n actes bestond dan in het naodoen van een verreke da geslacht moes worre. Hai lee dan op de grond te rollen en knorde dan as 'n verreke da nieuwsgirrig uit z'n kooi kwaam. Dan begon 't geschrèet as ie de verrekessbak en z'n end op 'm aaf zaag komme. 't Was zo echt dat de meesen in de burt, die 'n verreke op kooi hadde staon, kwame kijke of alles nog in orde was mee hullie sparpotje. Mee een: "Das Urjaon zeker wer", gingen ze dan wer aon d'r werk. En Urjaon kon de centjes wer op gaon raopen.

Een aandere act was tegen betaoling van vijf centen in z'n broek pissen. De soldaote die in 't durp ingekwartierd waren, hadde leut in deze waoterval verdubbelde de prijs as 't schuimde in z'n klomp. Die soldaote ware vor Urjaone wel van belang. Op eetestijd was ie present bij de keuken die op 't waaike stond van Drik van Baovel tegenover de joengesschool. De kok, 'n wa ouwere goeie lobbess, was nie te broerd om Urjaone in 't scheel van een etensbakske wa staamp te doen. Urjaon stond dan te glunderen van de leut as ie aon 't buffele was. Da 't wa van korte duur zou zijn, kwaam nie in 'm op. Mar sanderedags was er

toevallig ne sjerzaant bij de keuke waor Urjaon mee z'n scheel al klaor stond vor z'n posje eten. Dieë sjerzaant vroeg aon Urjaone waor de streepe op z'n mouw waren, aanders kreeg ie gen eete. Hij wier zo bang, dat ie z'n eten zou missen, dat ie aagter me kaore naor de schilder liep om, net as sjerzaant, van die strepen op z'n mouw te zetten. Nao lang kauwawe wier da gedaon en hij stapte wer opgewekt naor de keuke. Impersaant was daor nen officier gekomme. Die zaag de strepen en die moesen er meteen aaf, aanders moes ie vor 't gerecht komme. Urjaon zaag 't nie meer zitten. Hij ging mar wer naor de schilder om de strepen er aaf te haole, mar da ging nie meer. De schilder gaaf Urjaone nen aandere jes, mar dan moes Urjaon 'n kerrewaake vor 'm doen. De schilder ha een huis aongenome om van binnen en buiten te verven. Daor was heel wa verf vor nodig. Da huis stond in den Hellekaant en was zo wa aanderhalf uur loope. Daor wier ne kruiwage vor geleend, een kist erop vol potte mee verf en kwasten. Urjaon geurde 'm as nen kippendief en toog op pad. bij elke seinpaol wier effe gestopt en gaaf ie de paol 'n lèèk mee ne kwast verf. De schilder was 'm op de fits naogekomme. Ze ware zo wa gelijk bij 't huis in den Hellekaant. Urjaon was grootsig omdat ie da kerrewaai zo goed geklaord ha. De schilder keek mar sip toen tie zaag da de verf in de kist sterk geslonke was. Hij wis toch Urjaone te bewege de kruiwage thuis te brengen vor een fooike.

In 't naojaor kreeg Urjaon van de veldwaachter de opdracht dat ie elf november in Zeuvenbergen vor de kantonrechter moes komme vor 'n vergriep. Hij ha volgens zijn zegge bij n'n boer ne rooie kool gepikt. Z'n moeder ha zo gèere rooie kool bij de èèrpel. De daotum had ie goed onthouwe, 't was net op z'ne verjaordag. 't Was nog donker toen ie mee z'n moeder op pad ging. Naor Zeuvenbergen was twee ure loope. Hij ha nen ouwe bonker aongedaon en z'ne dunne veul te wijje broek flodderde daor onderuit. Moederke ha 'n gehakte muts op, om de dunne grijze haore bij mekaore te houwe. Over d're jurk ha ze 'n plukvet om, vor de kouw en aon d'r voeten ha ze lerkessklompen. Ze gingen dur de Notendijk, 't Laandke en de Kattekraom naor 't Hoekske en zo laast den Achterdijk naor Zeuvenbergen. Ze ware net op tijd bij de kantonrechter. Die ha 'n nieuw bazeroen aon en een witte bef. Hij ha ne bril op en keek over de kleine glaskes de verdachte streng aon en begon uit ne dikke boek voor te lezen. De veldwaachter stond er in vol ornaot bij en ha z'ne snor in de puntjes zitten. Urjaon hiew z'n pet mar op en begon hastig aon z'n bene en zo te krabbe en wis met de naogel van z'ne duim de plaoggeeste aon de plaanke vloer te naogele. Veul waren hum te gauw aaf en zochte steun en toeverlaot bij de rechterlijke macht. De rechter hag 't er nie op en vroeg bijstaand van de veldwaachter die ne slekkepin aon z'ne

DUTAX REIZEN

**TAXI- EN BUSBEDRIJF
DEN DUNNEN B.V.**

Havenstraat 2
4927 BA Hooze Zwaluwe
Telefoon 01684 - 2331

**TOURINGCARBEDRIJF
VINGERHOETS B.V.**

Postbus 10149
5000 AX Tilburg
Telefoon 013 - 424424

WIJ VERZORGEN VOOR U IN BINNEN- EN BUITENLAND
ROLSTOELVERVOER, GROEPSVERVOER, KOERIERSDIENST
EN VVERVOER VAN KLEINE EN GROTE GEZELLSCHAPPEN.

**GARAGE AD DEN DUNNEN
APK KEURSTATION**

Verkoop van benzine, diesel,
auto-onderdelen, autobanden,
accu's, oliën en vetten.

TWEE OPROEPEN AAN DE LEZERS VAN "DE BURT"

1. Wij doen een oproep aan onze leden om, in het kader van een eind dit jaar uit te brengen speciaal-uitgave omtrent de bevrijding, hun verhalen en wetenswaardigheden op papier te zetten en bij de redactie van "De Burt" in te leveren. Uiteraard dient e.e.a. wel met Zwaluwe te maken te hebben. Foto's zijn hierbij uiteraard net zo welkom!
2. Wij vragen al diegenen die in het bezit zijn van foto's betreffende datgene wat er zich vroeger langs 's-heeren wegen spoedde (zoals de visboer, de kolenboer, scharensliiep, petroleumboer, lorrenkar etc.) met paard en wagen, handwagen, hondekar of bakfiets, om deze beschikbaar te stellen aan onze heemkundekring. Deze foto's worden gekopieerd en met bijbehorende verhalen afgedrukt in een volgend nummer van de Burt.

Inleveradres voor beide oproepen: Loonsedijk 27a, Lage Zwaluwe

Wij rekenen wederom op u!!!!

beukriem ha hangen. Mar de overmacht was te groot. De rechter zaag al die rooie stippeltjes op z'n bef en oek z'n bazeroen was nie smetteloos meer. Hij voelde 't ook al in z'n onderbroek en snor kriebelen. Alle twee nomen ze de vlugt en zagen aaf van een vervolging. Urjaon en z'n moeder gingen tevreve en blij naor d'r huske terug da 'n bietje kaduuk tegen 't huis van Ceel Hoeve aonleunde.

L.B. Zelissen

Dit verhaal inspireerde Wim Schuurmans tot een paar liedjes ter ere van Urjaon van de Weide op te nemen en voorzien van muziek in zijn "Zwaluws Liedboek". De nummers 36 en 49 zijn daarvan een bewijs. Het is een goed idee van Wim om op deze wijze oude Zwaluwse gebeurtenissen in gedachten te houden.

Het was heel toevallig dat, toen Leo Zelissen en Wim Schuurmans een bijdrage instuurden voor de Brabantse dialectendag, bleek dat zij allebei iets instuurden over de geschiedenis van Urjaon van der Weide. Leo stuurde een verhaal in en Wim twee liedjes.

De gekke Urjaon

(melodie: boer wat zeg je van mijn kippen)

*Kende gai Urjaon van der Weide
Hai moes komme bai 't gerecht
't was ene kool, die-t-ie ha gestole
verder was Urjaon nie zo slecht.*

*Wel, de rechter wou net gaon praote
of Urjaon dook onder de stoel.
Krabde aan erreme en aon bene
hou toch 's op mee da gewoel.*

*"U kunt gaan", zei daarop de rechter;
docht, die vlooi houde mar bai.
En Urjaon en z'n gezelschap
ginge naor Slois, wa waren die blai*

Urjaon bai de soldaote
(mel.: Er was er 's een manneke, hei joekie dee)

*Het was in veertien-achtthien
op de Blaauwe Slois,
daor lage wa soldaote,
mochte nie naor hois.*

*Urjaon die ging-t-er 's op aaf,
want ze ate snert,
agge main 'n bietje gaaf
zee Urjaon alert.*

*De koksmoot zee: "Vur deze keer",
en hai naam 'n scheel.
Daor dee-tie drie, vier lepels in,
da was dan z'n deel.*

*Mar U-ri-aan kwaam elken dag
bai de keuke staan.
De koksmoot die docht: "Goeiendag",
wa-hek nou toch gedaon.*

*Toen kwaam de chefkok proeve
dus hai zaag Urjaon.
Gai terug naor oewe hoeve,
g'het hier nie te staan.*

*Wie hier fret, die het strepe
op z'n frak z'n mouw
en om'da'k die bai jou nie zie
ingerukt en gauw.*

*Urjaon toen naor de schilder.
"Breng-d's stripkes aon,
want ik heb wer zo'n honger
't is nou van de baon.*

*Mar toen de adjudaant da zaag
Mars, die kleur is vals,
as ik jou vur de rechter daog
kost het oew jouw hals.*

*Urjaon traone mee toite,
ha gen soep, gen frak,
stond bai de schilder boite,
simde as n'n brak.*

*Hier hedde dan 'n kieltje
zee de schilder toen
wa bende toch 'n fieltje
om zo vremd te doen!*

De oude school van Hooge Zwaluwe, Kerkdijk 31.

Ja, dat verwaarloosde gebouw, als je het nu ziet. Waar het onkruid groeit tot aan de geblindeerde ramen, heus geen sieraad meer voor de gemeente. Ik heb mij weleens wijs laten maken dat het soort museum van oude oorlogsvoertuigen zou worden, maar daar is weinig van te zien.

Het is onze oude Willibrordusschool, waar wij altijd hebben schoolgegaan en zo vele uren doorbrachten. De school werd, denk ik, rond 1924 als eerste katholieke school door pastoor Sengers gebouwd. De nog ouderen onder ons gingen naar school op het dorp. Ikzelf ben van 1918 en ik ben altijd hier naar school gegaan. De eerste hoofdonderwijzer was de heer J. Mulder. Ook zijn echtgenote heeft nog even onderwijs gegeven in de laagste klassen, tot mej. Tony van Run en de heer C. van Heusden werden aangesteld.

Destijds waren er maar drie lokalen. Later is er nog een vierde lokaal bijgebouwd, omdat er meer leerlingen bijkwamen. De vierde leerkracht werd toen mej. M. van Run. De heer Mulder is vroeg overleden. De heer M. Kerkhofs, die de meesten van ons nog wel hebben gekend, kwam toen voor hem in de plaats en is later zelfs nog mee gegaan naar de huidige St. Jansschool. In de tijd dat ik van school af ben gegaan waren deze vier leerkrachten er nog. De heer Van Heusden is later om gezondheidsredenen met vervroegd pensioen gegaan. De heer E. Janssens kwam in zijn plaats. Later, na de oorlog is deze weggegaan en burgemeester van Vosmeer geworden.

In onze tijd kwamen we niet verder dan de lagere school. Van school af, dan moest je gaan werken. Sommige meisjes werden dienstbode, sommige mochten naar een naaischool en kwamen zodoende op een naaiatelier terecht. Enkele jongens gingen naar een ambachtsschool (zo heette dat in de tijd dat er nog geen LTS bestond), gingen naar een fabriek of werden boerenknecht. Na de oorlog veranderde dit nogal. Toen gingen er al wel enkele naar een MULO en de besten naar de HBS. De tijd ging dus wel vooruit. En toen was het afgelopen met de school aan de Kerkdijk.

Onder pastoor Schakenraad kwam de, nu nog bestaande, St. Jansschool tot stand. Tevens werd hier de kleuterschool bijgevoegd. Helaas moesten de Helkantse kinderen nu verder weg naar school, maar de meesten kregen nu al fietsen. De heer Kerkhofs is nog voor zijn pensioen gestorven. Ik vind, en de meesten met mij, dat hij voor ons een fijne en prettige onderwijzer was, wie we ons zullen blijven herinneren.

Dit was nu mijn van onze oude Willibrordusschool, waar we zoveel uren van onze jeugd hebben doorgebracht. We hebben er leuke en minder leuke herinneringen aan, maar we hebben er wel een mooie jeugd gehad.

Een oud-leerling, Jaantje v Alphen - Theuns.

Nieuwe aanwinsten voor het toekomstig oudheidkundig museum.

C. van Kastel:

Oude plantenspade

3 Broodbussen

Naam-brandmerk OE

P. den Dunnen:

Zeef uit molen

Pal uit molen

M. Verhoef (Strijensas):

Paardehoef met ijzer

J. Pinkster:

Chocolademal

H. Keller:

Automatische aardappelzetter

P. van Oers:

Map met kranteknipsels 1986-1990.

De watersnood van 1 februari 1953, opgetekend door J. van Gils.

Wij waren getrouwd op 27 mei 1952 en gaan wonen in een huurhuisje gelegen aan de Nieuwlandsedijk 97 te Lage Zwaluwe. In de volksmond heette het daar "De Beurs".

Hoe komt iemand in zo'n klein dorp terecht? Dat ging als volgt: Per 16 november 1951 was ik overgeplaatst van Wouw naar Lage Zwaluwe: ik was daar benoemd tot Dienstbegeleider van de actieve dienst. Dit was een chef-functie van de dienst indirecte belastingen, invoerrechten en accijnzen. Een hele mond vol, maar zoveel stelde het nu ook weer niet voor. Het werk bestond uit lichte werkzaamheden die niet schriftelijk geregeld konden worden in die tijd. Wij werkten met twee ambtenaren waarvan ik de leiding had in het rayon Hooge en Lage Zwaluwe, Moerdijk en Wageningen.

Aanvankelijk was ik daar in de kost bij een vrijgezelle dame: Bets van der Made aan de dorpsstraat 31 te Lage Zwaluwe. Een goed pension, dat wel. We hadden echter al lang verkering en nu mijn werk wat vastere vormen begon aan te nemen was onze liefste wens: trouwen! Tijdens mijn werk kreeg ik al kort na mijn overplaatsing een aanbod van timmerman/aannemer Arjaan Broere een huis van hem te huren, dat hij nog aan het verbouwen was. Het betrof een oud winkel-woonhuis waarvan twee woonhuizen werden gemaakt. De aannemer zou zelf het andere huis betrekken. Dat was een geweldig aanbod als je bedenkt dat het in die tijd voor jonge mensen nauwelijks mogelijk was om aan een huis te komen. Men was er dan ook op aangewezen om ergens te gaan inwonen; veelal bij ouders of bij derden. Natuurlijk gingen we graag op het aanbod in, mits de huur op te brengen was. Dat viel gelukkig reuze mee: f 4,- per week!!

Het huis staat aan de Nieuwlandse Dijk, buitendijks en dus kwetsbaar voor overlast bij hoog water. Iedereen die het kon weten had ons echter verzekerd dat het huis zelfs bij de hoogste waterstand beslist geen gevaar zou lopen. Wateroverlast was uitgesloten. Wij waren er dan ook gerust op. De najaarsstormen bewezen dit overigens. We zagen de achter ons gelegen Kwistgeldpolder (30 ha. groot) enkele keren overstromen en ook het water in het haventje achter ons huis (op ongeveer 8 meter) zó hoog stijgen dat diverse huizen aan onze kant overlast kregen; wij echter niet! Het is nu amper voorstelbaar dat wij zo woonden aan een water, dat rechtstreeks verbonden was met de zee.

Mijn vrouw was in verwachting van ons eerste kind. Het werd verwacht

begin maart 1953. We hadden ons huisje, dat maar klein was, gezellig kunnen inrichten. Alles was sober, maar wij waren weinig gewend en we waren er trots en zuinig op. Kortom, het was voor ons beiden een fijne en gelukkige tijd. Mijn vrouw paste zich wonderbaarlijk goed aan in deze nieuwe omstandigheden. Vooral het kleine en wat eigenaardige dorp moet voor haar een grote verandering zijn geweest. Zij was nu blij geheel zelfstandig te kunnen gaan leven, en niet meer afhankelijk te hoeven zijn van haar ouders. Ik was om dezelfde redenen blij niet meer mijn knieën bij een ander onder tafel te hoeven steken. Al gauw werd ik benaderd om bestuurslid te worden van harmonie "Deugd Veredelt de Kunst". Schoolmeester Cornelissen werd voorzitter en ik secretaris. De vereniging was kwijnende en wij hadden achteraf toch niet de capaciteit hierin verandering te brengen.

Zaterdag 31 januari was de jaarlijkse teeravond. De vereniging was thuis in café De Zwaan (uitbater: Toon Melisse). Al waren we niet in het bezit van een radio (we hadden een luidspreker op een kabel, de zogenaamde radio-distributie), maar wisten toch dat er zwaar weer op komst was. Er gingen in de buurt ook geruchten dat het water wel eens extra hoog kon worden. Hoogwaterwaarschuwingen waren er niet via de radio, die kwamen er echter wel na deze fatale datum.

Aanvankelijk stelde ik mijn vertrek naar de teeravond uit. Rond zeven uur in de avond zou het water zijn hoogste stand bereikt hebben. Angstig wachtten we dit tijdstip af. Er waren mensen die wateroverlast in hun huizen kregen, maar bij ons leken de voorspellingen uit te komen: het water kwam niet verder dan ons bijkeukentje/portaal, dat ons laagste punt was. Nu het kritieke punt voorbij was en het water weer zou gaan zakken, besloten we dat ik gerust naar de teeravond kon gaan. Ik fietste naar de andere kant van het dorp en was nog net op tijd aanwezig om het warme worstebrood mee te helpen verorberen.

Het moet ongeveer tien uur zijn geweest, toen de opperwachtmeester van de rijkspolitie (de heer Vermeer) de zaak binnenkwam en o.a. mij waarschuwde dat het gevaarlijk hard stormde en het water niet zakte, maar eerder verder steeg. Er waren ook nogal wat jongens (leerlingmuzikanten) aanwezig, die we besloten per taxi naar huis te laten brengen. Ook ik zou dan meegaan. We bestelden een taxi bij Verhoef (ook wel "De Peuter" genaamd) en brachten de jongens thuis. Het werd ons onderweg al wel duidelijk dat er een zware storm woedde. Thuis ging natuurlijk een zucht van verlichting op dat ik er weer was. Natuurlijk had ik dit niet voorzien, en eigenlijk niemand. Even een telefoontje plegen

was er destijds niet bij, daar er maar enkele mensen in het bezit van een telefoon waren.

Thuis constateerde ik dat het water inderdaad stijgende was. Buren, onder wie Dim Dubbelman (die schipper was), begrepen er ook niets van. Achteraf is ons duidelijk geworden dat we met een zeer uitzonderlijk weertype te maken hadden, te weten springvloed, hetgeen een dubbele vloed inhoudt welke gepaard gaat met een westerstorm. Deze situatie jaagt het water hoog op, wat diep in het land tot enorme verwoestingen kan leiden. Natuurlijk lopen veel mensen het gevaar naast hun have en goed er het leven bij in te schieten.

De familie Broeders woonde aan de rechterzijde van ons, gescheiden door een op- en afrit naar het haventje achter ons. Aan de andere zijde woonde onze huisbaas, Arjaan Broere. Mevrouw Broeders, moeder van een flink gezin, was één en al zorg voor mijn vrouw, die inmiddels hoogzwanger was. Zij was gauw even door de storm gelopen en adviseerde een warme kruik in bed te stoppen en het verdere onheil boven in bed af te wachten. Het huis had boven twee slaapkamers, beneden hadden we een woonkamer, een keuken en een bijkeuken/bergplaats. Achter de voordeur was een gangetje met de trap naar boven. We hadden geen voor- of achtertuin. Ik kreeg het Spaans benauwd omdat de eb niet inzette en ik het water angstvullig zag stijgen. We keken door het keukenraam naar de schepen die tegen de meerpalen lagen te schuren en steeds hoger kwamen te liggen. Ik liep naar Koos van Altena, huisschilder en ook wel Koos de Kwast genoemd, om een paar kilo gips te kopen. Ook hij beweerde bij hoog en bij laag dat ons huisje geen last kon krijgen. Ik zette echter door en begon met het vochtig gemaakte gips de deuren tot op ongeveer een halve meter hoogte dicht te smeren. Na korte tijd wordt het spul hard en laat het geen water meer door. In de bijkeuken stond het water toen al. Het lukte me nog net om de kastdeur en de gangdeur dicht te gipsen.

Samen wachtten we in grote spanning af wat er stond te gebeuren; het water zou toch wel een keer ophouden met stijgen? Door de felle wind brandde haard flink. Plotseling zagen we water door de gangdeur de kamer instromen. Paniek natuurlijk: het gips had toch niet goed gewerkt. Maar tot onze schrik zagen we dat het water door de voordeur naar binnen kwam. De dijk waaraan we (buitendijks) woonden, begon te overstromen. Hulpvaardige buren namen huisraad mee naar hoger gelegen delen, en zo kwam een dressoir terecht bij de familie Tuk, die schuin tegenover ons woonde. Mijn vrouw had ik naar bed gestuurd, waar

de warme kruik gelukkig al in lag. Zelf probeerde ik te redden wat er te redden viel; zo sjouwde ik allerlei spulletjes naar boven, terwijl ons huisje steeds meer water te verwerken kreeg. Ik rolde de kokosmatten op, zette het bureau op stoelen, met daarop weer andere huisraad die bedreigd werd.

Het water was nu zo ver gestegen dat mijn laarzen vol met water liepen, waardoor mijn voeten ijskoud werden. Op een slecht moment kwam ik met glasservies en al van de trap gerold, doordat door de kou het gevoel uit mijn benen was verdwenen. Nu vraag ik me inmiddels af waarom het glas zonodig uit het water moest worden gered, maar ja, je was nu eenmaal over je toeren in die toestand. Het was ongeveer twee uur in de nacht toen het licht uitging: ik had de kachel zien doven, hetgeen maar langzaam ging, aangezien het water niet zo snel steeg in de woonkamer. Achteraf bleek dat de kachel heel was, en niet, zoals bij veel anderen, was gesprongen. Gelukkig was mevrouw Broeders tijdig naar huis gegaan, want de oprit was inmiddels aan het afbrokkelen, zodat zij later haar woning niet meer had kunnen bereiken.

Toen alles pikdonker was en alleen maar de bulderende storm en het bulderend gewel van het water alles overstemden, ben ik naast mijn vrouw en de kruik in bed gekropen om weer op temperatuur te komen. We moesten echt hard praten om ons verstaanbaar te maken. Het was de angstigste nacht van ons leven. De kracht van het water, en dus van de natuur, werd ons in die nacht wel op heel duidelijke wijze bijgebracht. Ik herinner me nog goed dat we ons allebei goed realiseerden dat bij grote spanningen, zoals we die nu ondergingen, het niet denkbeeldig was dat ons kind te vroeg geboren zou worden. We woonden wel schuin tegenover dokter Dooremans (onze huisarts), maar die was onbereikbaar door de dijkdoorbraken. Ik weet nog goed dat ik me al voorbereid om ons kind te kunnen redden, mocht dit onverhoopt gebeuren. Zo had ik een schoenveter in gedachten om de navelstreng te kunnen afbinden en de kruik om de wieg te verwarmen.

De donkere nacht bleef maar duren, elke minuut leek wel een uur. Het leek wel of het nooit meer licht zou worden. Toen het eindelijk begon te dagen schrokken we enorm van het uitzicht vanuit ons slaapkamertje: ons huis stond pal naast een dijkdoorbraak, tegenover ons was het huis van Adam van Oers ontstaan van al het zand en stond naakt op de funderingen en schuin tegenover ons was de slagerij annex woning van Walraven gedeeltelijk ingestort. De straat was deels weggespoeld en er waren links en rechts diepe stroomgaten ontstaan: dijkdoorbraken dus. Geen wonder

dat het 's nachts zo'n geraas was geweest. We waren beiden nogal ontdaan toen we de ravage aanschouwden.

Voor ons was toen echter het ergste voorbij. Het water begon te zakken, dus voor ons zette de eb in. Ons huis viel droog, dat wil zeggen: het stroomde weg en er bleef een dikke laag modder achter. Nu we het er heelhuids hadden afgebracht, beseften we eigenlijk hoeveel geluk we hadden gehad. De schepen achter ons huis waren, wonder boven wonder, niet losgeslagen. Was dat wel gebeurd, dan was ons huis er onherroepelijk aan gegaan, terwijl wijzelf het huis niet hadden kunnen verlaten, omdat we in feite tussen twee doorbraken zaten. Wat nu te doen? In het huis was niet meer te leven. Inmiddels kwam er ook al een soort evacuatie op gang. Vanuit Breda kwamen soldaten door onze straat, badend door de doorbraken en met touwen om hun middel om niet door het water te worden meegesleept. Waar nodig verleenden ze hulp.

Het is nu haast ondenkbaar dat een ramp van dergelijke omvang pas op de ochtend van 1 februari bekend werd. De communicatiemiddelen waren uiteraard primitief t.o.v. de huidige mogelijkheden. Elders begonnen de dijken pas op deze ochtend door te breken. Zo ook tussen Lage Zwaluwe en Moerdijk. Toen het gevaar bij ons voorbij was, begon het verderop dus nog eens. Het was zelfs zo, dat aan de andere kant van het dorp, zo'n twee kilometer verderop en binnendijs gelegen, de bewoners gewoon naar de kerk gingen. Eén van de kerkgangers (de heer Sprangers) werd het noodlottig: hij verdronk op weg naar huis. Wij besloten te proberen naar het zuidelijke gedeelte van het dorp te komen, met als uiteindelijk doel Dongen, alwaar onze familie woonde. Allereerst moest mijn vrouw in veiligheid worden gebracht, zelf kon ik daarna nog verder zien.

De gaten in de dijken werden o.a. door de soldaten al spoedig gevuld met allerlei aangespoeld materiaal, zoals bundels griendhout en riet, dat massaal was gaan drijven vanuit de Biesbosch. We kwamen al klauterend in de Dorpsstraat bij de familie Van de Made, waar men pas in de ochtend begreep in welke situatie wij hadden verkeerd.

Inmiddels had ook de radio melding gemaakt van wat er die nacht had plaatsgevonden. De auto's konden tot iets verder dan de Dorpsstraat komen en al gauw kwamen allerlei mensen hulp bieden. Zo bood een man uit Hooge Zwaluwe aan om mijn vrouw naar Dongen te brengen, waar wij graag op ingingen. Zelf verkoos ik te blijven. Mijn zwager, die inmiddels via de radio op de hoogte was gekomen, begreep dat wij in moeilijkheden waren, en kwam met zijn bestelauto naar Lage Zwaluwe.

Wij hebben zo een aantal zaken uit ons huis (waaronder de babyspullen) kunnen redden. Met hem ben ik meegereden naar Dongen. Nu waren we als evacués bij onze ouders ondergebracht, wat vooral voor mijn vrouw een uitkomst was. Velen uit onze omgeving konden ook elders in Brabant worden ondergebracht. Op het dorp mocht niemand achterblijven, uitgezonderd de hulpverleners.

De volgende dag ben ik op de fiets naar Lage Zwaluwe gereden. Om het rampgebied binnen te kunnen komen had ik nog wel enige moeite. Met mijn aanstelling als ambtenaar lukte het echter. De toegangswegen naar Hooge en Lage Zwaluwe zijn tamelijk hoog gelegen dijken, die nog wel droog stonden, maar waarop wel een flinke hoeveelheid aangespoeld materiaal was achtergebleven, zoals griendhout en allerlei spul dat van de huizen was weggedreven, waaronder complete kippenhokken. Verder was er niets dan water, zover het oog reikte: een triest gezicht. Intussen was de storm gaan liggen, maar het was nog wel koud en kil. In ons huis aangekomen was het een minstens zo trieste aanblik. Alles stond op z'n kop en was bezaaid met modder. Hier kon ik nog niets uitrichten en dus bood ik me aan om hier en daar hulp te verlenen. Al snel ging ik met bootjes mee om achteraf gelegen huizen en boerderijen te bezoeken, om te zien of er nog wat te redden viel. Vooral onder het rundvee had de ramp flink huisgehouden. Dit vee stond veelal vast in de stallen en kon zodoende zichzelf niet redden. De paarden waren vaak nog in leven doordat ze kans hadden gezien op hoger gelegen gedeelten te klimmen. In de schuren was vaak hooi of stro opgeslagen, wat uiteindelijk hun redding was. Een flink aantal paarden kon dan ook nog gered worden. Het bleek echter nog een hele heisa de opgezwollen dieren uit hun stallen te krijgen. Kortom: zeer chaotisch. Zo kan ik me ook nog herinneren dat enkele dagen na de ramp bleek dat er een gehele familie, die op de zolder van hun woning verbleef, nog niet gered was (ik was er overigens zelf niet bij toen dit werd ontdekt). Het betrof de familie die bij de watermolen "Schuddebeurs" woonde.

Van tijd tot tijd ging ik naar Dongen, maar het meeste van de tijd was ik in Lage Zwaluwe. Eten deed ik meestal met en bij de hulpverleners. Ook 's avonds werd elkaars gezelschap gezocht. Het waren allemaal mannen en er werd zo ook menig glaasje gedronken.

De ernst van de ramp werd ons pas duidelijk toen we de berichten uit Zeeland hoorden. Toen bleek ook pas dat West-Brabant het geluk had gehad dat de dijken tussen Zwaluwe en Moerdijk pas in de ochtend braken. Was dit al 's nachts gebeurd, dan waren veel bewoners van lager

gelegen gebieden nog meer overvallen en waren er zeker meer slachtoffers gevallen. Diegenen die buitendijks woonden, zoals wij, waren min of meer aan gevaarlijk hoog water gewend. In Zeeland had men deze relatief gunstige toekomstigheid niet en werden de bewoners vaak midden in de nacht verrast. Achteraf bleek dat er 1835 mensen bij deze ramp zijn omgekomen. Vele duizenden mensen werden geëvacueerd naar hoger gelegen gebieden en konden soms pas maanden later terugkeren. Ook kwamen er snel hulpacties op gang. In het gehele land werden inzamelingsacties gehouden. Prins Bernhard toonde zijn betrokkenheid door middels een helikopter (o.a. in Lage Zwaluwe) poolshoogte te komen nemen. Nadat de huizen waren drooggevallen kwam ook koningin Juliana zich persoonlijk in Lage Zwaluwe op de hoogte stellen. Bij die gelegenheid ben ik nog aan haar voorgesteld, hetgeen voor mij een hele ervaring was!

Ik had intussen van mijn directie toestemming om op mijn standplaats te blijven en werd zodoende ingeschakeld bij de opnamen van de huisraadschade voor het rampenfonds. Aanvankelijk zou ik worden gedetacheerd, zo mogelijk naar Dongen. Hoe goed de bedoelingen ook waren, uiteindelijk was ik blij in Lage Zwaluwe te kunnen blijven. Ik kwam wel regelmatig in Dongen, alwaar het steeds spannender werd door de verwachte komst van ons eerste kind. Mijn vrouw had de spanningen goed verwerkt en kwam nu op verhaal bij haar ouders.

Ik had flink wat om handen toen de bewoners druppelsgewijs terug mochten komen naar hun woonadressen. Bij hun terugkeer moest ik zoveel als mogelijk de geleden huisraadschade opnemen. Later zou er dan een officiële aangifte worden gedaan. Die werd vergeleken met mijn opname, waarna bij conformbevinding tot uitbetaling van de schade werd overgegaan. Het is begrijpelijk dat er hierbij nogal wat problemen waren. Hoewel er nog niet zoveel elektrische apparaten waren als nu, was de materiële schade aan kachels, kookapparaten, vloerbedekking en allerlei meubilair enorm. Sommige spullen waren na droging wel weer te gebruiken, maar veelal waren ze toch beschadigd. Bij de opname heb ik vaak volstaan met de melding dat e.e.a. schade had doordat het in het water had gelegen of gestaan. Vaak was de exakte hoogte van de schade voor mij niet eenvoudig vast te stellen. In deze situatie is vaak "royaal" opgegeven en uitgekeerd. Wat dat betreft liep mijn vertrouwen in de eerlijkheid van de slachtoffers nog wel eens deuken op, kan ik me herinneren.

Natuurlijk was de spanning omtrent de komst van ons eerste kind begin maart hoog gestegen. Ik kan me dan ook goed herinneren dat op

maandag 9 maart 1953 de Postmeester (zo werd de kantoorhouder van PTT in die tijd genoemd) midden op straat stond met een boodschap voor mij: Hij was vanuit Dongen gebeld of ik maar wilde komen! Het was duidelijk dat het kind zich aankondigde. Ik ben onmiddellijk op de fiets gesprongen en naar Dongen gereden.

Daar aangekomen bleek ik nog ruim op tijd te zijn. De bevalling was nog niet gestart en de dienstdoende zuster (in die tijd nog een non) verzekerde me om 5 uur in de middag dat "het nog wel een halve dag kon duren". Echter, de bevalling zette spoedig in en om 9 uur 's avonds waren we de ouders van een gezonde dochter van rond de 6 pond. Hoe verheugd we waren behoeft geen betoog. In de dagen daarna werd ons huisje in Lage Zwaluwe met vereende krachten schoongemaakt en ongeveer anderhalve week later konden we het met z'n drieën weer betrekken.

In mijn werk hield ik me tot eind maart vrijwel uitsluitend bezig met werk voor het rampenfonds. Daarnaast eiste de buitendienst belastingen me weer op. De combinatie gaf een drukte van belang. Er waren veel contacten met medewerkers van beide diensten, maar vooral met mensen die met vragen over schadevergoeding of met verlate claims kwamen. Tevens hadden we te maken met de verstrekking van textiepakketten door het Rode Kruis. En dan hadden we natuurlijk ook nog aanloop van familie die op kraamvisite kwam. Al met al een tijd om niet te vergeten.

Aangezien we nu een kind hadden en we ons van het gevaar van het water bewust waren geworden, realiseerden we ons dat een opgroeiend kind in dit huis best gevaar liep, omdat we aan het water woonden, maar geen achtertuin hadden. Ik sprak hierover met wethouder Marcus en binnen de kortste keren kregen we een ander huis aangeboden: Loonse dijk 37a. In januari 1954 zijn we daar naartoe verhuisd. Het was een vrijstaand huis en wel twee maal zo groot als ons oude huis aan de Nieuwlandse Dijk. De huur was dan ook ongeveer het dubbele: f 7,- per week. Nu een ondenkbaar laag bedrag, maar de inkomens waren in die tijd ook wat aan de lage kant. Hoewel we erg goed gewend waren in buurt waar we eerst woonden, waren we erg blij met dit nieuwe huis.

In de korte tijd dat we aan de Nieuwlandse Dijk woonden maakten we veel mee, en iedereen die ons destijds heeft geholpen zijn we nog steeds dankbaar.

J. van Gils, Breda.

(aanvankelijk geschreven in 1977 voor familie-doeleinden)

Zwaluwe honderd jaar geleden

Gewoongetrouwd nam Jan van Donschot, assistent-archivaris van het streekarchief Nassau-Brabant te Zevenbergen, de niet geringe moeite om weer na te gaan hoe onze gemeente honderd jaar geleden reilde en zeilde. Geweldig schokkende dingen gebeurden er niet (althans niet bij ons), maar het geeft een aardige dwarsdoorsnede van de Zwaluwse samenleving over een heel (gewoon) jaar. Leest u maar.

Hooge en Lage Zwaluwe in 1893

Jaarlijks brengt de archiefdienst een aantal gegevens van 100 jaar geleden onder de aandacht. Het is nu de beurt aan het jaar 1893.

Bevolking

Het aantal mannen nam toe van 2166 naar 2198 en het aantal vrouwelijke personen van 2040 naar 2059: De mannen bleven in de meerderheid. De totale bevolking was in 1893 toegenomen van 4206 tot 4257 personen. In het jaar daarvoor had men nog een lichte daling meegemaakt.

Gemeentebestuur en personeel

De raad kende slechts één wijziging, vanwege het overlijden van A. Wijne. Hiervoor in de plaats kwam A. Beljaars. Op 8 juni 1893 werd hij tevens aangesteld tot ambtenaar van de burgerlijke stand. Het is wel eens interessant om de salarissen uit die tijd te vergelijken. Hierbij gaat het dan om jaarsalarissen! Burgemeester D.J. baron van Heeckeren verdiende f.500,- en de wethouders f.90,-, terwijl de raadsleden tezamen een presentiegeld ontvingen van f.35,-. De gemeentesekretaris, die tevens burgemeester was, kwam op f.750,- en de ontvanger kreeg f.546,84,-. Dit was inclusief extra werkzaamheden voor de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters. De veldwachters daarentegen kwamen op een jaarsalaris van f. 400,-. De bouwkundige, die lang geen volle dagtaak had, ontving f.80,- en de klokkenist moest het doen met f.66,-. Salarissen in het onderwijs liepen uiteen van f.475,- (onderwijzeres) tot f.1136,- (best betaalde schoolhoofd).

Gemeentelijke bouwwerken

In het begin van het jaar bezat de gemeente het raadhuis te Hooge Zwaluwe, de beide torens van de hervormde kerken, zowel te Hooge als te Lage Zwaluwe, drie openbare scholen (Hooge Zwaluwe, Lage Zwaluwe en Groenendijk), een lijkenhuisje op de algemene begraafplaats te Hooge Zwaluwe, de asbak te Hooge Zwaluwe (de verkoop van de inhoud leverde nog geld op), twee brandspuithuisjes (Lage Zwaluwe en Helkant) en een schuiskooi aan de Gaete. In de loop van het jaar besloot de gemeente nog tot aankoop van een woning in de Flier te Lage Zwaluwe. Deze woning kreeg tot doel om te dienen als opvang voor mensen die leden aan een besmettelijke ziekte. Tot dit doel was de woning al vóór 1893 in huur bij de gemeente.

Vergunningen

P.J. den Boer wilde te Hooge Zwaluwe een bakkerij beginnen en hij kreeg hiervoor een hinderwetvergunning van de gemeente. Bouwvergunningen had men in die tijd nog niet nodig. Verkoop van drank was wel aan een vergunning onderhevig: C.H.A. Appeltère kreeg een vergunning voor de verkoop van sterke drank te Hooge Zwaluwe. In feite nam hij de bestaande vergunning van Adriana van Dijk - de Veth over. J. v. Oers en L. Damen mochten een dranklokaal in Lage Zwaluwe beginnen.

Brandweer

In Moerdijk was een brandweerploeg samengesteld door de gemeente Zwaluwe en de gemeente Klundert. In 1893 moest het korps aangevuld worden. De nieuw benoemden kregen een uittreksel uit het reglement, dat in 1865 door de gezamenlijke gemeenten was opgesteld. Enkele bepalingen hieruit waren: De opperbrandmeester en de brandmeesters droegen een onderscheidingsteken: Een witte stok, voorzien van een rode knop. Wanneer brandweerlieden zich tijdens de dienst verwijderden of zich buitensporigheden veroorloofden, stonden daarop boetes, uiteenlopend van f.1,- tot f.25,-. Bij onvermogen werd de geldboete omgezet in gevangenisstraf.

In Lage Zwaluwe vroeg brandmeester R. Hassink ontslag. Zijn opvolger C. van Meer kreeg ook een uittreksel van het brandreglement. Ook hier is sprake van de witte stok met rode knop, welke stok tevens voorzien was

van het gemeentewapen. Verder moesten de overige brandweerlieden een plaatje om de linker bovenarm dragen als onderscheidingsteken. Gedurende het jaar brandden op twee tijdstippen twee huizen en drie schuren af, welke allen gelegen waren aan de Gaete.

Wegen

Ten aanzien van de wegen viel in 1893 weinig nieuws voor. De keibestrating aan de Hoornhilsedijk werd gedeeltelijk vernieuwd en de straatverlichting werd uitgebreid met vijf lantaarns ten behoeve van de Groenendijk en het Plantsoen.

Ekonomische zaken

Nog steeds was er sprake van een "fabriek" binnen de gemeente: Het vlasbedrijf van L. de Visser. Hier werkten 7 volwassenen en 2 kinderen. Voor de rest waren er in totaal 102 ambachtelijke bedrijven, waarin 162 volwassenen en 25 kinderen werkten.

Ten aanzien van de landbouw en veeteelt telde men 80 eigenaren en 124 pachters. Van nadelige invloed op de produktie waren in 1893 onder meer talrijke vluchten van ganzen, die grote schade aanrichtten op zaai- en weilanden. Ter verbetering zou het schieten van wilde ganzen, op eigen of gehuurde gronden, geoorloofd moeten zijn, verzuchtte men in het landbouwverslag...

Onderwijs

Twee onderwijzeressen vroegen in de loop van het jaar ontslag: A. de Visser te Hooge Zwaluwe en J. Versluys te Lage Zwaluwe. Het gemeentebestuur kreeg de vakatures in de loop van het jaar niet meer vervuld: Telkens moest men meer aan salaris gaan bieden.

Te Hooge Zwaluwe werd het leerplan dusdanig gewijzigd, dat middels avondonderwijs lessen gegeven werden in de wiskunde en de Franse taal. Men schatte de belangstelling daarvoor op zes à zeven personen.

Op de drie openbare scholen gaf men ondermeer lessen in handwerken. Op 13 september 1893 hield het gemeentebestuur een openbare verkoop om van de geproduceerde werken af te komen: Het leverde nog het aardige bedrag van f.99,60 op.

Als we het bovenstaande overzien, was 1893 (evenals 1892) een zeer rustig jaar, waarin het leven kalm voortkabbelde.

G.J. van Donschot,
streekarchief "Nassau-Brabant",
Zevenbergen.

Uitgave van de Vereniging Heemkundekring:
"Willem Snickerieme" te Hooge en Lage Zwaluwe.

Redactie:

- J. Budding
- P.J.I. Marijnissen
- W. Schuurmans
- G.A.M. Hoeve
- A.C. Marijnissen - Watzeels
- P. Paardekooper - eindredactie

Heemkundekring "Willem Snickerieme"
- Vereniging opgericht 10 oktober 1985

Bestuur:

- W.P.M. van Wezel	voorzitter
- P.J.I. Marijnissen	secretaris
- M.J.A. Baselier	penningmeester
- J. Bos	lid
- J. Budding	lid
- P. den Dunnen	lid
- P. Paardekooper	lid

Secretariaat:

- P.J.I. Marijnissen
Loonsedijk 27a
4926 RK Lage Zwaluwe
Tel. 01684 - 2409

Inschrijving Kamervan Koophandel: Waalwijk, V272.085.

Contributie:

- Volwassen leden: f 25,00 per jaar.
- Overige tot dit gezin behorende leden:
f 10,00 per jaar.
- 65 - plussers: f 10,00 per jaar.
- Leden jonger dan 18 jaar en waarvan de
ouders geen lid zijn: f 15,00 per jaar.

Postbank: 52 54 620

Bank: 12.67.30.229 (Rabobank Lage Zwaluwe, giro
nummer van deze Bank:
11 02 063)